

ROZHLADY

Právo klásť otázky v zmutovanom digi-kapitalizme

Július Fujak

Abstrakt

Text sa zaoberá situáciou v našej i globálnej kultúre a spoločnosti v čase tzv. koronakrízy v rokoch 2021-2022 v rozmanitých kontextoch a konkrétnych reáliách riešenia zdravotníckych otázok, jazykového a mediálneho diskurzu, ako aj súčasného umenia. Poukazuje na riziká a závažné nebezpečné posuny chápania dovoleného a legitímneho, ktoré zasahujú v 21. storočí do bezprecedentného obmedzovania ľudských práv a slobôd (vrátane tzv. cancel culture), čo súvisí so zmenenou, zmutovanou povahou neskorej fázy (trans)kapitalizmu v digitálnej ére.

Kľúčové slová

Koronakríza, cancel culture, (trans)kapitalizmus, manipulácia.

*Prohlásil se za krále, za blázna, za kata,
takže vznikla situace značně napjatá.
A tak z kata a blázna vznikla hodnota svérázná,
vylíhnul se nový tvor – blázen diktátor.*

Jiří Voskovec & Jan Werich: *Kat a blázen*

Takto pred rokom...:

Zvykne sa hovoriť, že dobre položená otázka je polovicou odpovede, a to nielen v prípade otázok rečníckych, u ktorých zámlka po nich je veľavravná. Otázka sama osebe však nie je tvrdením. Otázkou sa pýtame, keď chceme prísť na kĺb veci, alebo sa jednoducho len dožadujeme objasnenia toho, čo je nejasné, neznáme, nepochopiteľné. Preto sa (ešte hádam) môžeme pýtať:

Prečo v „pandémii Covid-19“ dochádza (nielen u nás, no v tomto sme boli, bohužiaľ, prvý na svete) od jesene 2020 k opakovanému masovému, celoplošnému testovaniu tak povediac „dobrovoľne nasilu“ – a to za okolností, keď v mene vyššieho imperatívu kolektívnej ochrany sa negatívny výsledok testu a neskoršie už aj potvrdenie o opakovanom, tzv. booster očkovaní stal „legitímnou“ podmienkou vstupu na pracovisko, do obchodných prevádzok či do zahraničia?

A to napriek tomu, že samotné testy v skutočnosti nemusia vôbec detekovať infekčnosť, ich výpovedná hodnota je viac než diskutabilná, ba javí sa ako nedôveryhodná¹ a tzv. zaočkovaní môžu byť aj po tretej dávke infekční a opätovne ochorieť (čím tento druh vakcinácie *de facto* nespĺňa podmienku ochrany verejného zdravia). No naďalej sa nimi podmieňovali a pravdepodobne aj v budúcnosti budú podmieňovať mnohé verejné aktivity. Veril by niekto, že navzdory týmto skutočnostiam sa stal skutočnosťou dokonca mnohými akceptovateľný a vítaný *de facto* apartheid pre tzv. nezaočkovaných? Alebo že namiesto prírastku niekoľkých desiatok pozitívnych PCR testov denne na začiatku koronakrízy, z ktorých sme mali v tom čase panickú hrôzu, budú o necelý rok zomierať u nás denne stovky ľudí s výslednou bilanciou viac ako 12.000 úmrtí?² Z oficiálnej štatistiky (vychádzajúcej, mimochodom, do značnej miery z pozitívnych výsledkov testov), vyplýva, že úmrtnosť tu stúpila takmer o 90 %(!), pričom zo štyroch pätín išlo o ľudí vo veku nad 65 rokov. Avšak dá sa z tohto extrémneho nárastu obetí reálne vyčítať, koľko z nich podľahlo reálne „kovidu“ a koľko ide na vrub takmer úplného obmedzenia poskytovania nielen základnej, ale vo výraznej miere aj akútnej zdravotnej starostlivosti ohľadom iných závažných ochorení a smrteľných diagnóz? Mnohí si kladú aj otázky, prečo zodpovední činitelia ponechávali občanov neraz úplne napospas gradujúcej (nielen zdravotnej) koronakrízy – opierajúc sa len o drakonické lockdowny a celoplošné testovanie – so všetkými neblahými, tragickými dôsledkami? Pričom zároveň verejnosť krajne nedôstojným spôsobom citovo vydierali, viktimizovali, prekrúcali význam pojmov „zodpovednosť“ či „poslušnosť“, čím devastovali už beztak extrémne preťažené duševné zdravie ľudí.³

Kto by na začiatku koronakrízy veril, že vtedajší „hoax“ o celoplošnom očkovaní obyvateľstva (navyše nie konvenčnými, ale nedostatočne odskúšanými, syntetickými GMO vakcínami⁴) sa stane dnešnou, všeobecne akceptovanou realitou, a to vraj ako „jediná cesta“ riešenia pandémie s vylúčením, alebo marginalizovaním tzv. konzervatívnej medicíny liečivami? Vedel by si niekto predstaviť, že dôjde k všeobecnej miere akceptácie tohto medicínskeho „tichého“ násillia, ktorému sa máme podrobiť bez možnosti klásť za daných okolností oprávnené otázky o opodstatnenosti a bezpečnosti týchto zdravotníckych výkonov?

Tušil by niekto na začiatku roka 2020, že len u nás približne cca stotisíc detí, ktoré nemajú prístup k internetu, zostane v rámci nútenej dištančnej výučby počas koronakrízy viac ako celý školský rok mimo proces vzdelávania? Nehovoriac o psychickej stigmatizácii z ich nútenej izolácie, ktorej vplyv budú mladé generácie pociťovať po dlhý čas aj po nej.

Vedel by niekto ešte pred koronakrízou predvídať, že na sociálnych sieťach typu Facebook či Twitter budú nielen naše verejné statusy, ale aj súkromné správy sledované, komentované ba

¹ Na tomto mieste možno odkázať ohľadom diskusií o relevantnosti testovania na odborné stanovisko *Problematika testování SARS_CoV-2* vypracované na základe konzultácií s medzinárodným kolektívom odborníkov z odborov molekulárnej biológie, virológie, internej medicíny, mikrobiológie a analytickej chémie In: <https://www.resetheus.org/wp-content/uploads/2021/03/Odborne-stanovisko-k-testovani-SARS-CoV-2.pdf>

² Na jar 2022 už išlo o oficiálnu bilanciu viac ako 20.000 úmrtí.

³ Viac pozri: <https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/587248-psycholog-niektore-firmy-pandemiu-zneuzivaju/>

⁴ Ako je známe, tieto vakcíny sú legalizované s ohľadom na krízový stav doposiaľ len na „podmienečné použitie“ a zodpovednosť za vedľajšie nežiadúce účinky tentoraz nepreberajú na seba výrobcovia, ale vlády, ktoré ich nakupujú a aplikujú v praxi.

i cenzurované skupinou tzv. „fact-checkerov“, resp. ako si sami hovoria, „nezavislých preverovateľov informácií a faktov“? A že sa to nebude týkať len 99 %-nej väčšiny bežných užívateľov, ale aj samotných prezidentov veľmocí, vrátane USA? Tento samozvaný druh špicľovania a cenzúry, ktorý už dostal pomenovanie „cancel culture“⁵ – ako vystrihnutý z románu *1984* Georga Orwella – „vydeletoval“ v digitálnom priestore desiatky miliónov správ vyhodnotených na základe istých prednastavených kritérií ako „konšpiračné dezinformácie“, „hoaxy“, „fake news“ a pod., a to nielen v súvislosti s pandémiou koronavírusu, ale aj rôznych politických káuz, vrátane bezprecedentného útoku na Kongres Spojených štátov v januári 2021 a, nečudo, aj rôznych vojnových konfliktov vo svete .

Nezdá sa vám, že sa v našich časoch čoraz viac agresívnejšie derie do popredia na úrovni samotného jazyka – popri jeho šiestich základných, vzájomne komplementárnych funkciách, ako ich popísal Roman Jakobson – práve jeho ďalšia, manipulatívna funkcia? Priliehavo na ňu poukazoval a mystifikačne podmanivo ju demonštroval vo svojej semiologickej detektívke *Siedma funkcia jazyka* (2015) už Luis Binot (ktorý istý čas, mimochodom, pobýval aj na Slovensku), no stretávame sa s ňou vlastne na každom kroku. Do nášho verejného diskurzu s nebadanou samozrejmosťou vrástli na úrovni prekrúcania elementárnych významov a faktov také spojenia ako „preventívny vojenský útok“ či „humanitárne bombardovanie“, „vakcína je sloboda“, pričom nálepka „extrémizmu“ sa inflačne zneužíva, paradoxne, neraz najmä zo strany oduševnených, neraz až fanatických zástancov ideológie extrémneho centrizmu⁶. Na programe dňa sú obľúbené ofenzívne osočenia kohokoľvek z „konšpirovania“ (hoci „konšpirácia“ znamená tajné sprisahanie), ak sa jeho zmyšľanie vymyká oficiálnym interpretáciám a doktrínam tzv. mainstreamových médií. *Pars pro toto*, možno ste narazili aj na isto „dobře mienenú“ radu „Google je tvoj kamarát“ z oficiálneho letáku Ministerstva zdravotníctva SR (s duchaplným názvom *Návod: ako sa nenakaziť hoaxami o covide*). Spomínané heslo „vakcína je sloboda“, resp. že je „vstupenkou na slobodu“⁰⁰ logicky evokuje, že bez nej žijeme v neslobode, nehovoriac, že z oficiálne dobrovoľnej bázy očkovania robí nátlakovou formou zo všetkých, ktorí sa rozhodnú inak, neslobodných „z vlastného rozhodnutia“ – ba čo viac, vraj „ohrozujú“ svojim iným postojom druhých... Neocitli sme sa tak náhodou už v situácii, v ktorej záluďná

⁵ V týchto súvislostiach možno zaujme dôležité, konečné rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva (European Court of Human Rights – ECHR), o ktorom informoval o. i. denník *The Guardian*, a to v prípade žaloby podanej v roku 2013 proti Britskej spravodajskej službe GCHQ neziskovou organizáciou Big Brother Watch a i. Jej podkladom boli zistenia whistleblowera Edwarda Snowdena týkajúce sa odpočúvania, spracovávaní a ukladania údajov o súkromnej komunikácii miliónov ľudí uvedenou spravodajskou službou GCHQ (E. Snowden tu o. i. odhalil sledovací program Tempora s'ahujúci dáta z optických sietí a káblov). Podľa konečného verdiktu GCHQ týmto hromadným sledovaním porušila právo verejnosti na súkromie a jej metóda zberu údajov bola nezákonná. Zároveň treba pripomenúť, že toto rozhodnutie nesiahá na „zainteresované“ sociálne siete a vlastníkov digitálnych dát, na čo upozornili niektorí sudcovia ECHR, ktorí z tohto dôvodu boli proti uvedenému miernemu, nedôslednému verdiktu. Viac pozri: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/may/27/court-ruling-british-state-surveillance-methods-unlawful>

⁶ K problematike vymedzenia ideológie extrémneho centrizmu pozri texty známeho aktivistu kontrakultúry od prelomu 60./70. rokov 20. storočia Tariqa Aliho *Extreme Centre: A Warning* (2015).

manipulatívnosť týchto signifikantov nám natoľko spriesvitnela, že ju ani nevidíme a nenapadne nám sa na ňou pozastaviť?

Tých neustále vynárajúcich sa otáznikov je pomaly nespočetné množstvo a pribúda s nimi aj dôležité pýtanie sa, ako k tomu všetkému, čo bolo ešte pomerne nedávno nemysliteľné a nepredstaviteľné, mohlo vôbec dôjsť a prečo to až tak ďaleko zašlo? Skúsme si položiť spomedzi nich aspoň zopár základných otázok, ktoré, treba to opätovne pripomenúť, nie sú tvrdením – tak ako vo všetkých prechádzajúcich prípadoch pýtania sa –, ale príležitosťou k zamysleniu. Neindikujú tieto procesy počas tejto svojho druhu „hybridnej vojny proti vlastnému obyvateľstvu“ závažnú paradigmatickú zmenu našej spoločnosti vo všetkých jej hlavných osiach – právneho poriadku, politického usporiadania, ekonomického života a finančného sektora (nadobúdajúceho podobu ekonomického imperializmu) –, ktorá má za následok degradáciu celej kultúry, vzdelávania a umenia, a to nielen v našom lokálnom, ale globálnom meradle? Nemáme tu dočinenia – vyslovím to napriek možnému obvineniu z hyperbolizácie – s obludnou mutáciou akéhosi „transkapital(nac)izmu“, resp. digitálneho technofeudalizmu (Y. Varoufakis), ktorej Golemovým šémom je práve koronakríza, akumulujúca a vzájomne amplifikujúca všetky dlhodobé krízy (morálnu, ekologickú, ekonomickú, finančnú, sociálnu, inflačnú atď.) a je teda *nomen omen* korunná? A ako už bolo naznačené, zodpovedá vôbec náš súčasný jazyk ako médium istého spôsobu myslenia – ktorým by sme sa mali vždy snažiť pomenovať veci pravým menom –, ešte našej zmenenej, nečakane transformovanej realite? Darí sa nám ešte ním adekvátne uchopovať jej skutočný charakter, povahu, podstatu a zmysel?

A čo umenie v čase koronatrixu? Nútene vytesnené, tak ako vzdelanie, len do on-line priestoru internetu, zažíva vo všetkých dôsledkoch to, že je – najmä to progresívnejšie a experimentálnejšie – vyslovene na úplnom chvoste spoločenských priorít. Pokým majitelia digitálnych dát zarábajú „bez pohnutia prsta“ kráľovsky svoje miliardy, umelci a hudobníci vlastne zadarmo, niekedy až zúfalo streamujú svoje vystúpenia z obývačky a zverejňujú na vyššie uvedených globálnych platformách svoje nové diela, avšak bez akejkoľvek možnosti participácie na ich zisku. Ide o neslýchané obohacovanie sa na úkor druhých, založené na úplnej absencii elementárnej spravodlivosti, čo donedávna akoby takmer nikomu nevadilo. Petíciu *A Call by Musical Artists for Basic Fairness in the Digital Marketplace* z apríla roku 2020 podpísalo dosiaľ len niekoľko tisíc ľudí, našťastie však aj také osobnosti ako John Zorn, Laurie Anderson, Beth Orton, Bill Frisell, Marc Ribot, Nels Cline a i. K signatárom zo Slovenska som sa pridal už v tom čase bez váhania.

Postavenie súčasného umenia, najmä nekonvenčného je naďalej neradostné a nedôstojné. V nanútených režimoch OTP (očkovaní, negatívne testovaní, po prekonaní kovidu), odkrajovaného na OP (očkovaní, po prekonaní kovidu), či O, resp. KZ (očkovaní, resp. kompletne zaočkovaní)⁷ sa život do umeleckých scén vracia len pomaly, poznačený nenormálnosťou diskurzívnych praktík koronakrízy. Presun z on-line priestoru do reálu je pomalý, až kľčovitý. Hybridnosť kontaktu s publikom sa však netýka len kombinovania on-line

⁷ Niektoré nezávislé kultúrne centrá, priestory, kluby i akademické inštitúcie u nás siahali horlivo z vlastnej iniciatívy k modelu „len pre zaočkovaných“ (O, resp. KZ) v rámci postupného zavádzania kovidového apartheidu aj v čase, keď to ešte štátom nebolo vynucované.

a off-line priestorov. Hybridizuje sa a mutuje v konečnom dôsledku aj samotný „esenciálny“ rámec umeleckých médií a s nimi aj chápanie toho, čo za ne možno pokladať. Niektoré len budia zdanie, že nimi sú, v skutočnosti z nich vanie len digitálny chlad a prázdnota.

1. jarný deň 2022...:

Pred časom ešte nepredstaviteľné: od začiatku tohto roka denne pribúdali u nás jedna i dve desiatky tisíc(!) pozitívnych testov na kovid, no opatrenia sa začali nebyť uvoľňovať. „Lebo omikron“, nová x-tá mutácia koronavírusu, ktorá v drvivej väčšine nemá dramatický priebeh s fatálnymi následkami. No hoci je pohyb viac-menej konečne voľný a nepodmieňuje sa žiadnym režimom (KZ, O, OP, OTP), prekrytie horných dýchacích ciest tzv. respirátormi (ľudovo nazývanými „náhubkami“) sa u nás musia ešte i dnes, na jar 2022 v hromadných dopravných prostriedkoch a interiéroch nosiť naďalej (zodpovedný minister pri oznamovaní predĺžovania tejto povinnosti však sám žiaden tzv. respirátor na tvári nemá) – napriek tomu, že niektoré krajiny, ktoré zašli v rámci vynucovania tzv. povinného očkovania najďalej (napr. Francúzsko), ich už zrušili. Avšak vysoký predstaviteľ WHO, regionálny riaditeľ tejto organizácie v Európe Hans Kluge sa už nechal počuť, že niekoľko európskych krajín (ako Nemecko, Francúzsko, Taliansko a Veľká Británia) zrušilo protipandemické opatrenia príliš "brutálne" a v súčasnosti možno badať nárast počtu nových prípadov infekcie (či pozitívnych testov infekcie nezaočkovaných či zaočkovaných nie je z vyhlásenia vôbec zrejmé), a to „pravdepodobne“ v dôsledku ďalšieho x-tého, nového, samozrejme, že „reinfekčného“ variantu omikronu BA.2. Že ste o tom do dnešného dňa (21. marca '22) veľa nepočuli?

To všetko totiž zrazu akosi prestáva byť dôležité, lebo je tu iná, väčšia pohroma – prvá vojna v 21. storočí v Európe....! 24. februára 2022 Ruská federácia bez zámienky a vyhlásenia vojny zaútočila na Ukrajinu (mimochodom, presne ako v roku 1941 nacistické Nemecko na ZSSR). Vybavuje si v istom zmysle v tejto zástupnej vojne „účty“ so Západom a USA, bohužiaľ, nielen symbolicky, ale najmä demonštratívne a brutálnou vojenskou silou, neberúc ohľad na nič – zomierajú v nej, ako v každej vojne, nevinné deti, ženy, starci, vojaci... V strednej a západnej Európe denne pribúdajú státisíce utečencov z Ukrajiny, mier je v nedohľadne a zrazu sa ocitáme – bez toho, aby sme si mohli čo i len vydýchnuť z konca „koronapandémie“ – v ďalšom bezprecedentnom ohrození našej civilizácie. A opäť tu máme, tak ako v roku 1914, „volanie do zbraní“ (čo na tom, že v hre sú už jadrové, a to x-tej generácie) a z masmédií sa zo všetkých strán valí to, o čom písal už roku 1943 spomenutý George Orwell v texte *Looking back on the Spanish war*⁸ – teda propaganda vymazávajúca seriózne spravodajstvo, navyše transponovaná simulakrovou érou dômyselných digitálnych technológií...

Nechajme teraz bokom úvahy o tom, že aj v tomto vojenskom konflikte na seba narážajú v skutočnosti rôzne zmutované podoby transkapitalizmu a skúsme sa pýtať, či znovu aj v týchto časoch „Inter arma silent Musae“. Zbrane rinčia, je tomu tak, no mlčí teraz aj umenie? Nie celkom, lebo inak nemôže... Hoci záujem verejnosti a masmédií je, pochopiteľne, upriamená na vojnovú agresiu Ruska voči Ukrajine a možno ešte doznievajúcu(?) kovidovú pandémiu, hrozivú infláciu, extrémne zdražovanie atď., z radov súčasných umelcov sa ozýva nemálo vzdorovitých a protestných hlasov. Z hudobného mainstreamu spomeňme starých harcovníkov a Watersa

⁸ Viac pozri: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/looking-back-on-the-spanish-war/>

z niekdajších Pink Floyd (ktorý sa už predtým ostro vymedzoval, napríklad, voči politike Izraelu voči Palestíne), Van Morrisona či Erica Claptona (silne zdravotne zasiahnutého novým, oxfordským typom vakcinácie AstraZeneca), ktorí vytvárajú nové protestsongy, ale oprášajú aj svoje staršie nadobúdajúce novú aktuálnosť. Ale nemusíme ísť len do zahraničia. Z nedávnych nominovaných umelcov Ceny Oskara Čepana vzbudila pozornosť svojimi existenciálno-kritickými dielami slovenská intermediálna umelkyňa Tamara Kametani, implicitne vzdorovitý Ján Boleslav Kladivo povedal svoje zásadné slovo k dnešnej dobe svojim ostatným piesňovým albumom *Zvonkohra* (zverejneným na bandcamp.com, 2022) – mimochodom, už pred piatimi rokmi nás vo svojom *Matterhorne* anticipačne, hneď v úvodnej piesni upozorňoval: „*Musíme sa pripraviť/aby sme vydržali celú pravdu...*“) –, môžem spomenúť aj svoj abstraktno-hudobný kabaret *transVAXitions!*, ktorý mal koncertnú premiéru na Hevhet Feste 2021 (jeho štúdiová CD verzia vyjde ešte v tomto roku vo vydavateľstve Hevhetia). Všetky uvedené a im podobné iniciatívy majú v podtexte jedno spoločné, podprahovo nástojčivú otázku: Čo všetko len nedávno neakceptovateľné sa stane ešte „bežne“ akceptovateľným?!

PS: Keď som pred dvomi rokmi označil „koronamatrix“ za mutáciu neskorého kapitalizmu, mýlil som sa – ten je skôr neprehliadnuteľným symptómom jeho totálnej transmutácie, ktorá metastázuje v mnohých orgánoch nášho spoločenského organizmu. Ak domýšľame konzekvencie všetkých dosiaľ uvedených úvah v kontexte globálnej tragédie dosahov mutácií prezretého transkapitalizmu, máme azda právo aj na túto otázku: Nevzťahuje sa v úvodnom motte citovaný úryvok piesne Jiřího Voskovca, Jana Wericha a Jaroslava Ježka z legendárnej hry *Kat a blázen* (1934, mimochodom, o zrode diktatúry v čase nástupu nemeckého nacizmu) dnes už nie na psychopatického jednotlivca, ale skôr na samotnú povahu spoločenského systému, ktorý sa už prežil a nie je celkom isté, či ho prežijeme? Teda, ak ešte máme právo pýtať sa... Popri iných našich základných, aj v ústavách zakotvených právach – veď stále platí rovnosť v dôstojnosti a právach každého človeka pred zákonom bez ohľadu na jeho sociálny status – by sme si náš oprávnený nárok klásť spochybňujúco parrhetické otázky (v intenciách Foucaultovho odkazu) za žiadnych okolností nemali nechať vziať. Čo je však v dnešných nepokojných časoch neľahká úloha. Nemali by sme však zostať len pri tom, ale mali by sme požadovať na naše otázky aj patrične adekvátne odpovede. A za niektoré by sa mali zodpovedať zodpovední. Veď predsa nekladú sa tu len rečnicke otázky...

Literatúra a zdroje

- GOULDING, M.: The court ruling against GCHQ is just the latest battle in the fight for privacy. In *The Guardian* 27. 5. 2021 [online]. [cit. 2022-05-20]. Dostupné na: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/may/27/court-ruling-british-state-surveillance-methods-unlawful>
- HOMOLA, M: Psychológ: Niektoré firmy pandémie zneužívajú. Rozhovor s Matejom Štepitom. In *Pravda* 13. 5. 2021 [online]. [cit. 2022-05-20]. Dostupné na: <https://zurnal.pravda.sk/rozhovory/clanok/587248-psycholog-niektore-firmy-pandemiu-zneuzivaju/>

ORWELL, G.: *Looking back on the Spanish war*. In *Orwell Foundation* [online]. [cit. 2022-05-20]. Dostupné na: <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/looking-back-on-the-spanish-war/>

TARIQ, A.: *Extreme Centre: A Warning*. Brooklyn: Verso, 2015, 208 s. ISBN 978-1784782627.

The Right to Ask Questions in Mutated Digital-Capitalism

The Paper deals with the situation in Slovak and global culture and society in the times of s. c. corona crisis in 2001-2022 in various contexts and concrete relations of the solving of health issues, language and media discourse, as well as contemporary art. The author points to risks and serious, dangerous shifts of apprehension of that what is permissible and legitimate, which result in 21st century into unprecedented restrictions of human rights and freedoms (including s. c. cancel culture) – it is related with changed, mutated nature of late phase of (trans)capitalism in digital era.

Prof. PhDr. Július Fujak, PhD.

Katedra kulturológie, FF UKF v Nitre

Hodžova 1

949 01 Nitra

jfujak@ukf.sk